

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ БОРОТБИ З МАНІПУЛЮВАННЯМ ПСИХІКОЮ ЛЮДИНИ

Киренко Сергій Георгійович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

Вторгнення в психіку людини завжди становить особливу небезпеку не тільки безпосередньо для потерпілого, а й для інших осіб, оскільки не тільки спричиняє значну шкоду нормальному психічному стану людини, створює загрозу настання різноманітних психічних розладів та захворювань (а в ряді випадків призводить і до так званих «психосоматичних хвороб», коли на ґрунті психічних аномалій страждає і фізичне здоров'я людини), а й здатне штовхнути її на шлях порушення закону. У цьому ракурсі важливо приділити увагу такому небезпечному явищу як маніпулювання психікою людини (психічне маніпулювання) під яким розуміється приховане управління особою - схилення особи до бажаної поведінки, коли вона діє у потрібному для ініціатора впливу напрямі, сприймаючи свої вчинки як результат власного волевиявлення. Сумний досвід, зокрема, різноманітних тоталітарних сект та терористичних організацій минулого та сучасності (таких як «Народний храм», «Велике Біле братство», «Церква сайєнтології», «Аль-Каїда» та ін.), для яких характерне широке використання з боку керівництва відверто кримінальних за змістом заходів психічного впливу щодо своїх послідовників, які викликають деформацію свідомості останніх та перетворення їх на слухняних виконавців своєї волі (тобто там маніпулювання психікою людей досягає найвищого рівня), яскраво підтверджує необхідність всебічної боротьби з цим вкрай небезпечним явищем. При цьому важливою проблемою є відсутність адекватної кримінально-правової бази протидії суспільно небезпечним спробам маніпулювання психікою людини.

На жаль, чинне кримінальне законодавство України не приділяє належної уваги цьому важливому питанню. Аналізуючи КК України, можна побачити, що злочинний вплив на психіку людини головним чином пов'язується у ньому з різноманітними погрозами (ст.ст. 129, 152, 153, 186, , 189 та ін.), тобто мова так чи інакше йде про залякування, адресатами якого є безпосередньо потерпілий, а також (як, наприклад, у ст. 147 КК України) інші особи, яких таким чином змушують бути поведінки. Також КК України в ряді випадків вказує на обман або зловживання довірою як способи вчинення окремих злочинів (наприклад, ст. 190 КК України). Проте, по-перше, специфікою психічного маніпулювання є якраз відсутність будь-яких погроз як способів схилення до певної поведінки, а, по-друге, обманом чи зловживанням довірою це явище не вичерпується (вони взагалі можуть бути відсутні). Для психічного маніпулювання характерне втручання не тільки у свідомість, а й у підсвідомість людини (що, на жаль, як правило, знаходиться поза сферою посиленої уваги кримінального законодавства). Прикладом маніпулятивного впливу на свідомість людини може бути наступний: особа прагне помститись своєму сусідові, який поїхав на відпочинок, за певну ситуацію в минулому (наприклад, той не дав гроші у борг). З цією метою така особа нібито випадково (день народження знайомого чи інше свято) потрапляє до кампанії, де, як їй відомо, знаходяться люди, які вчиняють квартирні крадіжки (при цьому вона з ними особисто не знайома). Під час перебування там, особа, у розмові за столом на різні теми, як приклад неухважного ставлення до майна, розповідає про квартиру заможного сусіда (який зараз відсутній), де дуже багато цінностей, але погана сигналізація, яку можна легко вимкнути. Зрозуміло, що така інформація навряд чи пройде поза увагою відповідних крадігів. В результаті, скориставшись нею, вони обікрали квартиру сусіда. Виникає питання: як кваліфікувати дії фактичного ініціатора крадіжки? Співучасті у крадіжці тут немає, адже ніякої змови чи підбурювання не було: просто розмова «про життя» за столом між незнайомими людьми, ніхто нікого не до чого не закликав і ні про що не домовлявся (а співучасть, як відомо, передбачає наявність спільної мети, яка усвідомлюється співучасниками). Виходить, що відповідна особа, яка схилила інших до крадіжки (тобто, змусила інших діяти у потрібному для себе напрямі, хоча вони рішення приймали нібито самостійно) опиняється недосяжною для закону, адже немає адекватної вчиненому норми. До методів маніпулятивного впливу на

підсвідомість людини, які застосовуються саме зі злочинними, «кримінальними» (а не з будь-якими іншими) цілями, відносяться: гіпноз; навіювання (передача інформації з впровадженням закладених в ній ідей без будь-якої критичної оцінки та логічної переробки того, що пропонується); нейролінгвістичне програмування, яке базується на використанні слів, образів, інтонації та ін. моментів з метою встановлення тісного контакту з іншою людиною на несвідомому рівні і спрямування її мислення та поведінки у потрібному напрямі; технічні методи управління поведінкою, мисленням та почуттями людини (нижчепорогове аудіовізуальне збудження, електрошок, ультразвук, інфразвук, надвисокочастотне (НВЧ) чи торсіонне випромінювання); зомбовання (форсована обробка підсвідомості людини, завдяки якій вона губить спрямовуючий контакт зі своїм минулим і програмується на безумовне, притому неусвідомлене підкорення наказам свого «господаря»). В цілому, використання методів психічного маніпулювання переслідує цілі пригнічення волі людини, зниження критичності її мислення, приведення в залежність від маніпулятора (при цьому введення інформації у підсвідомість саме по собі містить реальну загрозу для людини, адже саме підсвідомість керує вегетативною нервовою системою, гормональною системою, харчуванням, сексуальною активністю та ін.). Таким чином, необхідні наступні заходи кримінально-правового характеру: встановлення кримінальної відповідальності за сам факт застосування до іншої особи методів психічного маніпулювання (кримінального гіпнозу, навіювання та ін.); у якості кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак злочину повинні фігурувати схиляння особи до вчинення суспільно небезпечного діяння, застосування методів психічного маніпулювання щодо неповнолітнього, двох або більше осіб, вчинене з використанням технічних засобів, організованою групою, злочинною організацією, а також спричинення відповідними діями тяжких наслідків (смерть або самогубство потерпілого, завдання тяжкої шкоди здоров'ю та ін.).

ДО ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ТА ЇХ ПРИПИНЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕНІ

Гусева Катерина Анатоліївна, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, старший викладач кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ

Варто зауважити, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України [1] не містить норм старого КПК [2], передбачених ст.ст.: 23, ч. 1, 231, стосовно обов'язкового виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором при провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, та внесення цими суб'єктами кримінального судочинства у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов. Цей факт дає підстави стверджувати, що із сучасного процесу кримінального провадження необґрунтовано вилучено його завдання щодо загальної профілактики злочинів.

У той же час утішно відзначити, що новим кримінальним процесуальним законодавством України вперше за часів радянського й пострадянського періоду існування української держави створено правові передумови і передбачено абсолютно новий дійовий процесуально-правовий інструментарій для здійснення під час досудового слідства запобігання злочинам та їх припинення*. Ідеться, зокрема, про перелік конкретних негласних слідчих (розшукових) дій, підстави й механізми їх проведення, які або прямо націлені на припинення злочинів у кримінальному провадженні, або їх проведення за своїми потенційними пізнавальними й процесуальними можливостями в значній мірі мають попереджувальну спрямованість.

При цьому законодавче закріплення вказаної спрямованості отримало особливого виразу в статті 250-й чинного КПК, де говориться, що у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді за рішенням слідчого, узгодженими з прокурором, або прокурора.